JOSEF MACEK MEZI LIBERÁLNÍM SOCIALISMEM A SOCIÁLNÍM LIBERALISMEM (Podnět k diskusi nad liberálním aspektem Mackova myšlení)

Martin Polášek, Ústav politologie FF UK*

Úvod

Předmětem mého zájmu v tomto článku bude liberální aspekt Mackova myšlení. Konkrétním návrhům hospodářské politiky či konkrétním prvkům ekonomické teorie ale bude věnována jen okrajová pozornost. Namísto toho mě bude zajímat, čím byly tyto Mackovy konkrétní názory „osmyslovávány“, v jakém myšlenkovém rámci – rámci politickém, filosofickém, obecně sociálně teoretickém – tyto konkrétní názory existovaly a z jakých zdrojů tento rámec vyrůstal. V rozsahu článku přirozeně nemůže jít o vyčerpávající studii, některá zajímavá témata jsem pro jejich rozsah musel nechat zcela stranou (např. téma úlohy státu nebo pojem pokroku). Moje závěry by jistě bylo možno ještě dále rozvíjet či dokládat podrobněji, ale domnívám se, že další bádání by na nich již nic podstatného nezměnilo.

V první části svého článku vysvětlím, co míním liberálním aspektem Mackova myšlení, podám stručnou charakteristiku Mackova přístupu k liberalismu a doložím ji citacemi. Vyložím zejména Mackovo chápání základních pojmů (spravedlnost, svoboda, rovné příležitosti, přirozená práva), jeho pojetí vztahu jedince a společnosti, jeho představu spříznění socialismu s liberalismem a přiblížím rovněž jeho interpretaci Adama Smitha. V druhé a třetí části článku se pak zamyslím nad možnými inspiračními zdroji Mackových názorů, potažmo nad obecnějším ideovým kontextem, do nějž by bylo možno zmíněné Mackovy názory zasadit. Základní osu druhé a třetí části úvahy bude tvořit snaha nalézt odpověď na tři otázky: za prvé, zda byl Macek v názorech, jež navrhuji označovat jako liberální ovlivněn Franzem Oppenheimerem a Johnem Maynardem Keynesem. Pokud ano, a to je moje druhá otázka, o jaké formě ovlivnění můžeme hovořit (přímý/nepřímý vliv, prvotní inspirace/druhotné potvrzení již existujících názorů apod.)? A konečně třetí otázka: existovaly pro zkoumané Mackovy názory také jiné zdroje, příp. je možné dát tyto názory do souvislosti s názory konkrétních Mackových současníků? Ve čtvrté části článku pak předchozí části článku shrnu a dám odpovědi na pracovní otázky.

K vlastnímu textu je ovšem třeba předeslat vedle ryze technických poznámek¹ také několik důležitých předběžných poznámek věcných.

* Tento text vznikl v rámci výzkumného záměru MSM 0021620827

1 Kde je k dispozici soudobý český překlad toho kterého díla, cituje z něho či odkazují na něj. Je-li v češtině citováno z cizojazyčného textu, jsem autorem překladu. Roky uvedené v závorkách za názvy knih označují rok prvního vydání daného díla v jazyce originálu, což je důležité pro posouzení možné Mackovy inspirace.

Za prvé, rozsah článku neumožňuje soustavně shrnout dosavadní přístupy k tématu. Na úvod je však třeba říci alespoň tolik, že liberální aspekt Mackova myšlení zatím nikdo soustavně nezpracoval a liberalismus dokonce není v odborné literatuře v souvislosti s Mackem téměř vůbec tematizován, nepočítaje poněkud nejasnou poznámku Filipa a Aulehly,² zařazení Macka do antologie *Český liberalismus*,³ Kuklíkův názor, že Macek představoval liberální proud sociální demokracie⁴ a v negativním slova smyslu poznámku Bažantové o Mackově odmítnutí liberálních koncepcí.⁵ A to přesto, že o Keynesovi hovoří v souvislosti s Mackem patrně všichni, kdo se tématem zabývají⁶ – tvrzení, že Keynes byl liberálem, by přitom dnes odmítlo asi jen několik málo představitelů haykovské tradice liberalismu – a Oppenheimer také není v úvahách o Mackovi postavou neznámou, jakkoli je mu věnována výrazně menší pozornost, než Keynesovi.⁷

Za druhé, liberální aspekt Mackova myšlení byl právě a jenom jedním aspektem, Mackův ideový profil rozhodně nelze redukovat pouze na něj. Již proto ne, že Macek sám se explicitně hlásil k socialismu. Každá soustavnější práce by musela zohledňovat přinejmenším další dva aspekty jeho socialistického přesvědčení, které pracovníě nazývá konstruktivní a etický socialismus, dále filosofické základy jeho myšlení (zvláště utilitaristickou tradici a postoj k materialismu), téma demokracie a v neposlední řadě roli vědy/vědecké tradice v jeho myšlení a praktických přístupech. I samotný termín „liberální aspekt“ je pro mě spíše pracovním nástrojem, s jehož pomocí lze mohutný blok Mackových názorů strukturovat a následně analyzovat (např. hledat zdroje, příbuznost apod.), než zaujetím nějakého vyhraněného stanoviska v debatě, jde-li v Mackově případě o liberalismus „pravý“ či „falešný“.

Za třetí, z úvah nad tímto problémem a z interpretací Mackových textů by se nemělo vytratit vědomí historické situovanosti. Je třeba stále pamatovat na to, že pojmy, s nimiž Macek pracoval (např. liberalismus, socialismus, kapitalismus apod.) pro něj znamenaly a symbolizovaly něco jiného, než co znamenají pro nás či co dnes symbolizují nám, existovaly zkrátka v jiném kontextu.

Za čtvrté, musíme mít na zřeteli prvek času v užším slova smyslu a prvek proměny. Každý výklad tohoto druhu musí čelit dvojímu nebezpečí: 1) zobecnění jednotlivosti, podsunutí časové myšlenky jako nečasové 2) staticnosti výsledného obrazu daného zpětným „zprůměrnováním“ zkoumaných názorů. Co se prvního problému týče, časové rozpětí použitých Mackových textů je podle mého názoru dostatečně velké, aby bylo možno citované názory označit za trvalou součást Mackova myšlení. Rovněž v otázkách Mackovy inspirace kladu na časový prvek velký důraz. Nicméně, pro některá témata bylo obtížné najít více příkladů, neboť se k nim Macek explicitně víckrát nevyjádřil a moje volba byla v takovém případě vedena širšími souvislostmi, celkovým kontextem Mackova díla. To je samozřejmě vždycky trochu ošidné, ale v rozsahu

2 Označení článku „Konservatismus, liberalismus a socialismus“ z r. 1919 za typický projev Mackova přístupu in Filip, Aulehla (1991), s. 21.

3 *Český liberalismus* (1995), s. 496–506.

4 Kuklík (1998), s. 61, 71.

5 Bažantová (2002), s. 115

6 Habr, Jankovský (1990), s. 1258; Filip, Aulehla (1991), s. 21, 25; Seidl (2002), s. 13; Sojka a kolektiv (2000), s. 287; Holman (2005), s. 505; Bažantová (2002), s. 115; Vencovský (1997), s. 252, 258.

7 Sojka a kolektiv (2000), s. 87; Bažantová (2002), s. 115.

odborného článku to podle mého názoru nemá žádné uspokojivé řešení. Co se druhého problému týče, Macek se samozřejmě vyvíjel – ačkoli své názory v průběhu času spíše jen dopracovával, doplňoval a nově obhajoval, než že by je vysloveně měnil – a všechny údaje z mého textu by měly být vnímány při vědomí tohoto vývoje. Rozdělení Mackova vývoje na dvě či tři etapy – „...*poměrně typický vývoj teoretika v období dvacátých až čtyřicátých let. Raný radikalismus je střídán pragmatismem. Pohled na svět je dále ostře korigován faktem Velké deprese počátku třicátých let.*“⁸ – pokládám sice pro soustavnější úvahy o Mackovi za příliš schématické, příliš hrubé, ale pro potřeby tohoto článku dostačující.

Liberální aspekt Mackova myšlení

V obecné rovině byl základním východiskem Mackova přesvědčení pojem spravedlnosti, tedy „*poměr ekvivalence mezi zásluhou a odplatou*“.⁹ Toto východisko bylo podle něj socialismu a liberalismu společné, stejně jako zdůraznění svobodné soutěže coby živlu spravedlnosti. Zatímco však liberalismus hodlá podle Macka zajistit, aby si lidé navzájem nebránili v rovném užívání svobody a předpokládá, že onu žádanou spravedlnost zajistí právě takto svobodná soutěž, socialisté tvrdí, že „*k dosažení tohoto stavu spravedlivé odplaty nestačí ten způsob soutěže, který se dnes nazývá volná soutěž, neboť dnešní soutěž ve skutečnosti není volná: ... (..) Socialisté, kteří vycházejí z uvedené zásady spravedlnosti žádají proto více než rovné právo vyráběti, resp. vydělávati (se kterým se spokojuje většina liberálů), žádají totiž takové podmínky (takový hospodářský řád), v němž by všichni lidé měli rovnou příležitost vyráběti resp. vydělávati.*“¹⁰ Výraz „východisko“ není v tomto případě nahodilý, Macek tento názor skutečně zformuloval na samém počátku své politické dráhy, v roce 1919. O tom, že mu zůstal východiskem trvalým, tedy východiskem věčným, svědčí nejlépe skutečnost, že zhruba o třicet let později se vyjádřil o charakteru liberální soutěže obdobně.¹¹

Namísto negativního vymezení svobody, svobody „od něčeho“, se proto Macek zasazoval za vymezení pozitivní, za svobodu „k něčemu“. Jeho terminologií: svoboda formální a obsahová, svoboda formální a materiální.¹² Svobodu Macek chápal, čteme v jeho textu z roku 1928, „*spíš jako souhrn pozitivních práv a možností, ne jako nedostatek jistých překážek a omezení. Nespokojujeme se s formální svobodou „směti dělati to, co druzí“, ale hledíme poznat a uskutečnit předpoklady svobody „moci dělat co druzí“ a vytyčujeme rozsah tohoto „moci dělat“ prospěchem celku, nikoli mlhavými hranicemi „těže svobody druhého.*“¹³ Lidská svoboda nemůže být podle Macka omezena pouze imaginární hranicí práv někoho jiného především proto, že ve stávajícím hospodářském uspořádání a při stávající míře dělby práce může mít

8 Sojka a kolektiv (2000), s. 287.

9 Macek (1919), s. 417.

10 Macek (1919), s. 420.

11 Macek (1948a), s. 83.

12 Macek (1948a), s. 83, 58–59.

13 Macek (1928), s. xiv–xv.

i zdánlivě drobné rozhodnutí mimořádné následky a jednotlivec už není v některých případech ani reálně schopen úplnou osobní odpovědnost za své činy nést.¹⁴

Stejnou cestou se v roce 1924 ubírala i Mackova argumentace ve prospěch hospodářské demokracie, jednoho z klíčových sociálně demokratických konceptů meziválečného období. Liberálové podle Macka žádali, aby každý směl dělat totéž, co kdokoli jiný, ale „přehlédli, že mnozí, kdo „smějí“ (na př. založit si továrnu na boty nebo knihy) – „nemohou“, protože „na to nemají“. Objevení této skutečnosti vedlo k poznání, že liberální pojetí hospodářské rovnosti a svobody zhora nestačí...“¹⁵ Následné Mackovo zdůvodnění potřeby zásadnější pozemkové reformy, rozšíření práv zaměstnanců, podpory družstevního podnikání, rozšiřování možností vzdělání či třeba faktické rovnoprávnosti žen bylo ovšem vedeno klasickým liberálním požadavkem rovných příležitostí, tentokrát ale rovných fakticky, byť při vědomí přirozených limitů takové snahy: „...demokracie hospodářská žádá rovný přístup k podmínkám hospodářského úspěchu, pokud je v lidské moci tyto podmínky učinit přístupnými.“¹⁶ Zvláštním aspektem tohoto problému je pak otázka příjmové nerovnosti – Macek ji chápal jako odůvodněnou, je-li důsledkem rozdílné kvalifikace, přičemž jedním z cílů projektu hospodářské demokracie bylo, aby všichni měli možnost tuto kvalifikovanou práci získat a vykonávat, „aby měli všichni rovnou příležitost k získání zásluh i k přípravě na získání zásluh!“¹⁷

Dobrym příkladem naznačené Mackovy představy o vztahu mezi liberalismem a socialismem je rovněž jeho úvaha nad možnostmi plánovaného hospodářství, otištěná v roce 1947 a formálně pojatá jako recenze českého překladu knihy Barbary Wootonové *Plánování a svoboda*, v níž Macek chápal socialistické hospodářské plánování v podobě, v jaké jej prosazovali v té době britští labouristé nejen za slučitelné se svobodou, ale přímo za naplnění hospodářské svobody ve výše zmíněném smyslu, za faktické dovršení liberalismu.¹⁸ Socialismus se tedy Mackovi jevil přinejmenším jako blízký příbuzný liberalismu, nebo dokonce – např. když v roce 1935 mluvil o „onomu živlu v liberální škole, který se později obrodil v socialismu“, nebo když souhlasil s názorem, „že čistý liberalismus a čistý socialismus je totéž.“¹⁹ – jako jedna z větví liberalismu, jako pokračování liberalismu v nových podmínkách. V této souvislosti možno znovu připomenout také výše zmíněný Mackův článek z roku 1919, v němž si tento postesknul, že liberalismus je u nás neprávem zdiskreditovaný směr a příčinu viděl jednak v neznalosti, jednak v chybném ztotožnění liberalismu s kapitalismem.²⁰

Co se vztahu jednotlivce a společnosti týče, tedy dalšího z obvyklých dělítek mezi liberálními a socialistickými přístupy, Macek odmítal metodologický individualismus klasického liberalismu. To však nelze bez dalšího chápat jako odmítnutí liberalismu. Mackovo hledisko bylo komunitární, můžeme snad hovořit o jisté verzi organicismu –

14 Macek (1919), s. 422. V tomtéž smyslu o důsledcích přesahujících osobní odpovědnost, tentokrát v případě politiků jako tvůrců hospodářské politiky in Macek (1925a), s. 365.

15 Macek (1924), s. 10.

16 Macek (1924), s. 11.

17 Macek (1924), s. 10.

18 Macek (1947), s. 49–53.

19 Macek (1935), s. 150.

20 Macek (1919), s. 419.

mimo formulací z roku 1925, jež uvedu níže, by tomu nasvědčovaly zejména Mackovy úvahy o povaze společnosti a charakteru vědeckého poznání.²¹ Přesto, nebo spíše právě proto Macek nechápal liberální individualismus a socialistický komunitarismus²² jako protiklady. Propast mezi socialisty a liberály se zdá sice nepřekonatelná, říká Macek, protože socialisté zdůrazňují zájem celku, zatímco zastánci politického individualismu – rozuměj: liberalismu – chtějí uspokojit zájmy jednotlivce, ve skutečnosti ale tato propast nepřekonatelná není. „Někteří individualisté dobře vědí, že jednotlivec je nemožný jako osamocená jednotka, jako „jediný“ – že by ani nevznikl, ani netrval, kdyby nebyl členem nějakého společenského celku. Tito individualisté tedy chápou jednotlivce jakožto člena celku a při podpoře jeho zájmů nevybočují z této členské funkce a přihlížejí k členským zájmům druhých také-jednotlivců a také-členů. A v tom se setkávají se socialisty, kteří přicházejí z protější strany.“²³

Někteří socialisté podle Macka věřili, že zájem jednotlivce a zájem celku se vylučují a že je třeba jeden z těchto zájmů obětovat – přičemž individualisté v této situaci obětovali celek, socialisté pak jednotlivce –, ale stejně jako individualisté časem poznali, že jednotlivec sám o sobě není myslitelný, „tak také socialisté poznali, že zájem celku je vlastně souborem členských zájmů těch jednotlivců, kteří celek tvoří. Socialisté poznali, že není správné dělati protiklad: celek-jednotlivec, nýbrž že je dlužno vypátrat, v čem jsou trvalé zájmy celku, tedy jeho členů a jaký je trvale nejlepší způsob jejich uspokojování. Socialisté dnes došli k názoru...že také nezřídka špatně vedený celek ohrožuje a poškozuje členské zájmy svých členů a tím také sebe, a že nestačí uplatňovat „zájmy celku“, jak komu napadne, kdo je zrovna u moci, nýbrž že je třeba zkoumat, po případě i zkoušet, v čem ty zájmy celku záleží a jak sluší je uplatňovat.“²⁴

V souladu s tím Macek vymezoval takovou podobu přirozených práv, jež jednak „zdůrazňuje myšlenku, že jsou jistá práva, která mají být uznána, ať v tom nebo onom státě jsou nebo nejsou uznávána, za druhé vyměřuje tato práva zájmem společnosti, jejímiž členy jsou nositelé oněch práv. Jejich členské postavení je tedy důvodem pro povahu i rozsah oněch práv. – Toto pojetí je zcela opakem oné individualistické konstrukce, že jednotlivci mají jistá nedotknutelná práva, jež společnost musí přijmout a hájit, ať dotčení jednotlivci jsou jacíkoli a dělají cokoli.“²⁵ Mezi práva, jež jsou vyměřena zájmem společnosti a mají být zároveň uznávána obecně, bez ohledu na to, zda jsou v tom kterém státě uzákoněna, řadí potom Macek právo na zajištění života²⁶ („právo na život (neboli existenci) jakožto na úkoj potřeb“²⁷ ve smyslu práva na „jisté existenční minimum důstojné člověka na současném stupni kultury“²⁸), právo na práci a na

21 Macek (1943a), s. 348–353. Macek (1942), s. 1–3.

22 Volím výraz „socialistický komunitarismus“, abych toto stanovisko odlišil od poněkud zavádějícího výrazu „socialistický kolektivismus“, ale zároveň zdůrazňuji, že tento přístup samozřejmě nelze prostě ztotožnit s dnešním pojmem „komunitarismus“, jak je interpretován v liberální politické filosofii.

23 Macek (1925b), s. 16.

24 Macek (1925b), s. 17.

25 Macek (1925a), s. 216–217.

26 Macek (1925a), s. 222–232.

27 Macek (1925a), s. 228.

28 Macek (1925a), s. 230.

přípravu k této práci, tedy na vzdělání²⁹ a konečně právo na plody práce,³⁰ ve smyslu práva na „spravedlivou cenu za spolupráci“.³¹ O liberální linii Mackovy argumentace v tomto případě dobře svědčí, že v roce 1946 navrhoval zakotvení těchto práv v nové ústavě právě s tím, že nejde o protiklad klasických liberálních práv, ale o jejich určitější vyjádření.³²

Než tuto část výkladu uzavřeme, je třeba ještě věnovat pozornost Mackově interpretaci díla Adama Smithe, v liberální tradici klasika z nejklaštějších. Nejen proto, že svou první odbornou práci vydal Macek v roce 1915 právě o něm³³ – jakkoli později připouštěl, že to byla „celkem kompilace“³⁴ – a nejen proto, že u prvního českého vydání Smithova slavného díla o podstatě a původu bohatství národů figuroval právě Macek jako odborný korektor a autor předmluvy.³⁵ Pozornost je třeba tomuto tématu věnovat zejména proto, že Mackova interpretace Smithových názorů vypovídá možná více o názorech Mackových, než Smithových. Tak je tomu samozřejmě do určité míry v každé interpretaci, ale v tomto případě je podobnost mezi Smithovými názory, jak je Macek interpretuje a názory samotného Macka velmi nápadná (namátkou: odmítnutí monopolu, blaho celku jako úběžníku soukromých zájmů, problém kompromisu, klíčový význam pozemkové reformy, evoluční reformismus, význam demokracie a zvláště její zastupitelské verze atd.). Jistě, Macek zastával také názory, které byly s těmi Smithovými v rozporu či alespoň v napětí, ale přesto není velkou nadsázkou říci, že se Macek ve „svém“ Smithovi našel.

Smith podle Macka tvrdí, že plody práce jsou přirozenou odměnou toho pracovníka, výsledkem jehož práce jsou. Ale ke spravedlivému rozdělení těchto plodů dochází jenom tehdy, není-li svobodná soutěž spoutána monopolem, jež si osobují právo na větší díl těchto plodů, než jaký jim náleží: „Žádná třída lidí se netěší tak hlubokému opovržení u Smithe jako liní lidé, kteří nevyrobějí ničeho v odplatu za svoji potřebu a proti nikomu nepíše Smith s větším rozhořčováním jak proti monopolistům, kteří jen na základě svého výlučného práva (vlastnictví k půdě, privileji aj.) ubírají pracovního důchodu příčinlivým lidem. Možno říci, že u Smitha lupič a monopolista liší se jen barvou rukavic.“³⁶ Vedle odmítnutí monopolu obecně je pro Macka zvláště důležité Smithovo odmítnutí monopolu půdního a s ním spojené pozemkové renty³⁷ – v praxi se tento Mackův přístup projevil zejména v návrzích pozemkové reformy, které prezentoval v počátečním období existence ČSR.³⁸ Pro ilustraci významu, který Macek Smithově výkladu monopolu přikládal možno také uvést, že jej pokládal za platný i více jak třicet let po vydání *Mravních názorů Adama Smithe*.³⁹

29 Macek (1925a), s. 233–248.

30 Macek (1925a), s. 249–262.

31 Macek (1925a), s. 255.

32 Macek (1946), s. 340.

33 Macek (1915).

34 Macek (1943b), s. 78.

35 Smith (1928).

36 Macek (1915), s. 62.

37 Macek (1915), s. 94–96.

38 Např. Macek (1918), Macek (1922). Pro Mackův přístup ve věci pozemkové reformy, pro jeho inspiraci Smithem a pro další související témata srovnej např. Doležalová (2008).

39 Macek (1948a), s. 89–90.

Nemenší význam je třeba přičíst takové interpretaci Adama Smithe, podle níž tento chápal, že „*účel veškeré výroby a spotřeby jest blaho celku, to jest hlavně národního celku (ač ani zájmy lidstva nesmějí být porušovány), neboť jen v tomto účelu se dají spojit zájmy jednotlivce k trvalé součinnosti*“.⁴⁰ Prospěchem celku Smith, podle Macka, „*svoji zásadu svobodotržní*“ omezoval.⁴¹ „*Jaké stanovisko má zaujmout vláda v tomto boji soukromých zájmů se zájmem celku? O tom u domnělého „individualisty“ Adama Smitha není žádných pochybností: Všeliká úprava hospodářských i všech jiných vztahů necht’ se děje pod zorným úhlem obecného blaha („extensive view of general good“ I. 415).*“⁴²

Co se politiky týče, Macek vyzdvihoval Smithův evoluční přístup a reformismus,⁴³ Smithovi připsal i jádro své oblíbené myšlenky, rozpracované později Morleyem, tedy „*kompromis ne v zásadách, nýbrž pouze v prostředcích k jejich uskutečnění*“.⁴⁴ A konečně, Macek připomíná Smithovo demokratické smýšlení, jeho důraz na důležitost politických práv a podporu zastupitelské formy vlády.⁴⁵ Nepřekvapí tedy, že v závěru práce, v úvaze nad jejím smyslem Macek praví, že svým výkladem o Smithovi chtěl „*obrátit pozornost čtenářstva k mravní stránce vědomého uspokojování potřeb čili „hospodaření“*“⁴⁶ a že právě ze Smithe hájí „*moderní, tj. sociálními zřeteli řízenou národohospodářskou politiku*“.⁴⁷

Nyní mohu heslovitě shrnout všechny rysy Mackova přesvědčení, které navrhuji označovat jako liberální aspekt jeho myšlení: klíčový význam pojmu spravedlnost, živel svobodné soutěže jako jeden z nástrojů spravedlnosti, představa spříznění liberalismu a socialismu či přímo představa socialismu jako rozvinutého nebo dovršeného liberalismu, pojem pozitivní svobody a rozšíření pojmu rovných příležitostí, komunitární přístup či jistá forma organicismus jako střední cesta mezi individualismem a kolektivismem (jinak řečeno, ohled na jednotlivce, ale důraz na ukotvení tohoto jednotlivce ve společnosti), sociální práva, sociálně liberální interpretace Adama Smithe. Soubor názorů, které byly výše reprodukovány, si Macek osvojil v období od konce prvního desetiletí 20. století do konce 20. let 20. století. Všechny základní prvky tohoto přesvědčení přitom vyjádřil ve svých textech do roku 1925.

Via Oppenheimer?

Úvahy o Mackově možné inspiraci začneme **Franzem Oppenheimerem** (1864–1943).⁴⁸ Jednak proto, že ve své době byl Macek spojován právě s Oppenheimerem – např. Jaroslav Vozka, který měl o soudobé socialistické teorii přehled jako málokdo

40 Macek (1915), s. 100.

41 Macek (1915), s. 91.

42 Macek (1915), s. 74.

43 Macek (1915), s. 89.

44 Macek (1915), s. 50, poznámka pod čarou.

45 Macek (1915), s. 99.

46 Macek (1915), s. 108.

47 Macek (1915), s. 110.

48 K zasazení Oppenheimera do kontextu jsem používal především Haselbach (1985).

jiný v meziválečném období, označil Macka přímo za Oppenheimerova žáka⁴⁹ –, jednak proto, že se Macek deklaroval jako socialista a byl to právě Oppenheimer, kdo razil před 1. světovou válkou i v meziválečném období pojem „liberální socialismus“.

Klíčovým problémem je pro Oppenheimera problém monopolu: „*Už tři století klade sociální sfinga lidstvu svou hroživou „otázku“: Co je příčinou sociální bíd? – A už tři století se stále znovu ozývá stejná odpověď: monopol.*“⁵⁰ Jedině tam, kde neexistuje monopol, v naprosto volné hospodářské soutěži, má zboží svou přirozenou a oprávněnou hodnotu a jedině tam může, dle Oppenheimera, vládnout hospodářská spravedlnost. Zatímco cena produktu stoupá výše, než je jeho přirozená hodnota tehdy, je-li poptávka silnější než nabídka, v prostředí skutečně volné konkurence by nabídka stoupala spolu s poptávkou a ceny by klesaly. Kde ale nemůže konkurence volně působit, tam zůstává cena v průměru trvale vyšší, než přirozená a jedině tam se vytváří nadhodnota. Společenská nadhodnota je podle Oppenheimera důsledkem společenských, třídně monopolních vztahů a kapitalismus je vlastně institucionalizovaným monopolem – kde existuje půdní monopol a zároveň volný pohyb pracovních sil, nastává masový odchod venkovského proletariátu z venkova do měst, začíná se tvořit proletariát průmyslový a vzniká kapitalismus: „*Také kapitálový zisk je ziskem z třídního monopolu. Stejně tak vyrůstá z ohrazení půdy, s ohrazením půdy stojí a padá. Je-li pozemková renta bezprostředním důsledkem ohrazení půdy, pak je kapitálový zisk jejím odvozeným, sekundárním důsledkem.*“⁵¹ Kapitalismus je pro Oppenheimera důsledkem mocenského zásahu z mimoekonomické sféry a nikoli normální fází hospodářského vývoje. A právě proto, že půdní monopol, coby kořen kapitalismu, je monopolem „právním“ a nikoli „přirozeným“, je možné sociální problémy podle Oppenheimera celkem snadno vyřešit: „*Neboť právo může být zrušeno! Monopol půdního ohrazení je právem soukromého vlastnictví. To může být zrušeno vyvlastněním s nebo bez odškodnění. Z tisíce důvodů je třeba dát přednost odškodnění. Požadavek hodiny tedy zní: vnitřní kolonizace v co největší míře a co nejrychlejším tempem.*“⁵²

Rozbití půdního monopolu povede podle Oppenheimera k odstranění nadhodnoty a v prostředí volné soutěže ke spravedlivému rozdělování, výsledkem bude liberální socialismus. Socialismus to bude proto, že věří v hospodářský řád, v němž je každému zajištěn spravedlivý výnos z jeho práce a o uskutečnění tohoto řádu usiluje. A liberálním bude proto, že tohoto cíle hodlá dosáhnout nikoli omezení svobodné soutěže, jak o to usiluje např. marxismus, ale právě naopak její podporou.⁵³ „*Liberalismus a socialismus nejsou protiklady, jak pomýlené lidstvo dosud věřilo, ale jsou jedno a totéž. Do konce dovedený liberalismus je socialismus! (...) Co je totiž ten liberalismus, ten pravý liberalismus klasického období, v němž ještě nebyl třídní teorií velkoburžoazie, nýbrž velkým cílem lidstva, cílem utlačovaných a zneprávněných, ten liberalismus Quesnaye a Adama Smithe? Je to víra ve společnost svobody a rovnosti, osvobozené od všech bezpracných příjmů a úsilí o takovou společnost.*“⁵⁴

49 Vozka (1937), s. 211.

50 Franz Oppenheimer: *Gesammelte Schriften I.* (1995), s. 626.

51 Franz Oppenheimer: *Gesammelte Schriften I.* (1995), s. 642–643.

52 Franz Oppenheimer: *Gesammelte Schriften I.* (1995), s. 665.

53 Franz Oppenheimer: *Gesammelte Schriften I.* (1995), s. 674.

54 Franz Oppenheimer: *Gesammelte Schriften II* (1996), s. 49, 50.

Není nijak obtížné nalézt mezi Mackem a Oppenheimerem styčné body: interpretace klasického liberalismu, představa liberálního socialismu s důrazem na pozitivní svobodu, nazírání monopolů (zvláště monopolu půdního) a pojetí kapitalismu jako institucionalizovaného monopolu, z konkrétních věcí pak představa pozemkové reformy a část jejího zdůvodnění. Mackova inspirace je v tomto případě nejen teoreticky možná – všechny názory, které Macek s Oppenheimerem sdílel, vyjádřil Oppenheimer už na konci 19. a v prvních dvou desetiletích 20. století –, ale existují pro ni i přímé důkazy.

Macek poznal Oppenheimera osobně již za svých studií v Berlíně před 1. světovou válkou, byť jeho vzpomínka nenaznačuje, že by jej tehdy Oppenheimer zvláště zaujal.⁵⁵ Macek také relativně brzy poznal většinu Oppenheimerových děl, v nichž jsou výše zmíněné prvky „liberálního socialismu“ obsaženy. Nejpozději v roce 1916 četl *Wert und Kapitalprofit. Neubegründung der objektiven Wertlehre* (1916),⁵⁶ nejpozději v roce 1918 *Theorie der reinen und der politischen Ökonomie* (1910), *Die soziale Frage und der Sozialismus. Eine kritische Auseinandersetzung mit der marxistischen Theorie* (1913) a patrně též *Grossgrundeigentum und soziale Frage. Versuch einer neuen Grundlegung der Gesellschaftswissenschaft* (1898), *Die Siedlungsgenossenschaft. Versuch einer positiven Überwindung des Kommunismus durch Lösung Genossenschaftsproblems und der Agrarfrage* (1896) a *Der Staat* (1907).⁵⁷

Představu, že liberalismus a socialismus jsou ve svých důsledcích totožné, dával Macek explicitně do souvislosti s Oppenheimerem.⁵⁸ Už v roce 1925 také Macek přímo napsal: „Jest zásluhou Fr. Oppenheimera, že dokázal jako nikdo před ním, jak třídní monopol pozemkový a na něm vybudovaný monopol kapitálový zavinují faktickou nerovnost příležitosti za formální, právní rovnosti „směti“.“⁵⁹ Na druhou stranu, ani v *Mravních názorech Adama Smitha*, ani ve výše citovaném článku z *Naší doby* z r. 1919 Macek Oppenheimera vůbec nezmiňuje. A co je ještě podstatnější, vedle shod najdeme mezi Mackovým a Oppenheimerovým přístupem i rozdíly. Některé z nich jsou přitom poměrně zásadní a představu hlubší inspirace Mackova přístupu přístupem Oppenheimerovým na první pohled problematizují. Mám na mysli zejména opření Oppenheimerovy představy liberálního socialismu o Oppenheimerovu vlastní verzi objektivní teorie hodnoty.⁶⁰ Nicméně, tento problém má rovněž jisté řešení, jež přiblížím později.

Vodítko k přesnější odpovědi na otázku po Mackově inspiraci Oppenheimerem nám poskytne petitem tištěná část úvodu Mackovy práce o pozemkové reformě z roku 1918: „Seznáv anglické pozemkové reformátory, zejména Henryho George, Thomase Spence a Williama Oglivie přímo z jejich spisů a ostatní anglické bojovníky z podání cizího, stal jsem se socialistou a to přívržencem pozemkové reformy. Další

55 Macek (1943b), s. 65.

56 Macek (1921), s. 101, poznámka pod čarou (odkaz na starší referát ve Sborníku věd právních a státních).

57 Macek (1918), závěrečný seznam literatury.

58 Macek (1935), s. 150.

59 Macek (1925a), s. 311.

60 *Franz Oppenheimer. Gesammelte Schriften I.* (1995), s. 625, *Franz Oppenheimer. Gesammelte Schriften II.* (1996), s. 48.

*studium národohospodářské teorie (zejména renty pozemkové a zisku podnikatelského) mne na tomto stanovisku upevnilo. Teprv později jsem poznal valnou část spisů Fr. Oppenheimera, pravděpodobně doživotního soukromého docenta university berlínské. Překvapilo mne, jak umísťuje soukromý velkostatek v soustavě „politické“ ekonomie. Jeho **metoda** mne nadchla k napodobení. Je-li církev charakterisována věroukou (dogmaty), škola však způsobem bádání (methodou), pak v otázce pozemkové reformy považuji Fr. Oppenheimera za svého směrodatného učitele.“⁶¹*

V kostce tedy vývoj vypadal následovně: Macek začal svá vysokoškolská studia studiem zemědělské politiky, přesněji otázek vnitřní kolonizace a pozemkové reformy. Tématu se věnoval i v semináři prof. Horáčka. Právě tehdy si podle vlastních slov vytvořil část budoucí obhajoby pozemkové reformy. Vedle vlastních úvah vycházel přitom z německé literatury, Oppenheimera ale nezmiňuje.⁶² To neznamená, že zde nemohl Oppenheimer působit nepřímou, prostřednictvím jiných autorů, ale o přímém vlivu hovořit nelze. Pak začal Macek čerpat z anglosaských zdrojů, které byly inspirací samotnému Oppenheimerovi, a došel k podobným závěrům, jako Oppenheimer. Nakonec začal Macek studovat Oppenheimera, doplnil jím svůj starší myšlenkový základ a možná své úvahy částečně reformuloval. Problém rozdílů mezi Mackovým a Oppenheimerovým přístupem pak možno vysvětlit tak, že Macek, zastánce subjektivní teorie hodnoty, si byl sice Oppenheimerovy práce s objektivní teorií hodnoty vědom, ale soudil, že vše, v čem s Oppenheimerem souhlasí – pojetí monopolu, představa svobodné soutěže jako živlu spravedlnosti, kapitalismus jako institucionalizovaný monopol – lze nejen dokázat se subjektivní teorií hodnoty, ale dokonce, že efekt předpokládaný Oppenheimerem, tedy spravedlivá cena, se může dostavit právě a jenom za použití subjektivní teorie hodnoty.⁶³

Pro primát některých anglosaských zdrojů před díly samotného Oppenheimera ostatně svědčí vedle Mackových vlastních slov také skutečnost, že Macek prošel přesnou tou cestou, kterou vysvětlil vznik své koncepce „liberálního socialismu“ sám Oppenheimer: „... jsem toho názoru, že původní protiklad mezi socialismem a liberalismem, nebo chcete-li, mezi svobodou a rovností, nebo mezi svobodou a svorností, může být teoreticky i prakticky smířen v nové syntéze. Nejsem první, kdo s tímto smělym tvrzením přichází: v totéž věří celá řada sociálních liberálů i s nimi napříště spřízněných liberálních socialistů. Na jeho počátku stojí jména jako Quesnay a Adam Smith; linie pokračuje přes Careye a Dühringa na straně jedné, přes Milla a Henry George na straně druhé, až k mojí teorii, jež jejich myšlenky nově spojila.“⁶⁴ Nebudu zde nyní Mackovu cestu podrobně rozebírat. Pouze upozorňuji na mimořádné a po mém soudu nedocenené místo utilitaristické tradice v Mackově myšlení obecně⁶⁵, dále

61 Macek (1918), s. 5–6.

62 Macek (1943b), s. 40–44.

63 Macek (1921), s. 101–105.

64 Franz Oppenheimer: *Gesammelte Schriften II* (1996), s. 38.

65 Např. Macek (1915), s. 105; Macek (1925a), s. 207; Macek (1943c), s. 53; Macek (1948b), s. 8.

na Mackův pozitivní vztah k J. Benthamovi a J. S. Millovi⁶⁶ a konečně na Mackův obdiv k Georgovi,⁶⁷ jehož přístup – náhled na problém monopolu, pojetí přirozených práv, pozemková reforma jako základ řešení sociálních problémů, vedle toho etické založení požadavků a důraz na pokrok idejí⁶⁸ – zahrnoval téměř vše, co Macka pojilo s Oppenheimerem a k tomu ještě něco navíc, v čem se Macek s Oppenheimerem rozcházel.

Via Keynes?

Přejděme nyní k **Johnu Maynardu Keynesovi** (1883–1946).⁶⁹ Nejprve je třeba zopakovat, co mě zajímá: v jakém myšlenkovém rámci – rámci politickém, filosofickém, obecně sociálně teoretickém – existovaly konkrétní názory, nikoli ony názory samotné. Jinak řečeno, Mackova inspirace Keynesem v otázkách úzce ekonomických a zvláště pak v konkrétních návrzích hospodářské politiky není předmětem této úvahy. V této oblasti Keynesův vliv jistě působil, jakkoli by si tento vliv podle mého názoru zasloužil přesnějšího doložení (např. do jaké míry jde o inspiraci přímo Keynesem a do jaké míry třeba „labouristickými keynesovci“ jako byl Hugh Dalton či Barbara Wootonová apod.).

Keynes se hlásil jednoznačně k Liberal Party,⁷⁰ jakkoli věřil v možnosti spolupráce mezi Liberal Party a Labour Party, tedy mezi liberály a socialisty.⁷¹ Co se charakteru Keynesova liberalismu týče, již v polovině 20. let 20. st. se důrazně zasazoval za „*New Liberalism*“ a doporučoval Liberal Party nastoupit v ekonomické oblasti cestu k takovému režimu, v němž jsou „*hospodářské síly kontrolovány a řízeny v zájmu sociální spravedlnosti a sociální stability*“.⁷² Klíčovou roli v tomto směru připisoval odklonu od staršího pojetí individualismu a od principu laissez-faire. Tyto přístupy pokládal za správné v podmínkách, jež jim daly vzniknout, ale v moderních podmínkách podle něj ztratily svou užitečnost.⁷³

S tím souvisí, že vývoj ekonomiky si podle Keynesa vyžádá větší roli vlády/státu, než jaká byla dříve obvyklá, ekonomické síly je třeba za určitých okolností omezovat či vést. To ale neznamená, že by chtěl Keynes opustit kapitalismus. V roce 1926

66 O J. Benthamovi a J. S. Millovi např. Macek (1932a), s. 581; Macek (1943c), s. 49; Macek (1943b), s. 56, 88. Co se konkrétně J. S. Milla týče, někdy na počátku svých vysokoškolských studií Macek četl český překlad *Autobiography of John Stuart Mill* (1873) a snad již tehdy také Millův *A System of Logic Rationative and Inductive* (1843), viz Macek (1943b), s. 56. Nejpozději v r. 1925 Macek četl také dvě klíčové Millovy práce z oblasti politické filosofie, *Utilitarianism* (1863) a *On Liberty* (1859), viz Macek (1925a), s. 282, 338.

67 Macek (1935), s. 147. Podle vlastních vzpomínek začal Macek číst anglicky až někdy kolem r. 1912, ale Georgovu vlivnou práci *Progress and Poverty* (1879) mohl číst již dříve v německém překladu a Georgeovy *Social Problems* (1884) v překladu českém. Buď obojí, nebo přinejmenším jedno z toho přitom četl nejpozději v r. 1915, viz Macek (1915), s. 97.

68 George (1966), George (1908).

69 K zasazení Keynesa do kontextu jsem používal zejména Hoover (2003) a Foote (1997).

70 Keynes (1933), s. 324–325, 328–329, 345. K charakteru Keynesova postavení v Liberal Party viz Hoover (2003), s. 61, 86 a Foote (1997), s. 139–143.

71 Keynes (1933), s. 342.

72 Keynes (1933), s. 335.

73 Keynes (1933), s. 312–322, v rozšířené podobě Keynes (1926).

o svých úvahách tohoto druhu jasně říká: „*Není v nich nic, co by bylo skutečně neslučitelné s podstatou kapitalismu, jak ji vidím já, konkrétně s důvěrou v mocný apel na individuální pud k vydělávání peněz a k lásce k penězům jakožto hlavní motiv pohybu hospodářského mechanismu.*“⁷⁴ I přes to, že kapitalismus je pro něj v mnoha směrech velmi problematický, myslí si, že je-li tento moudře řízen, je patrně nejefektivnějším ekonomickým systémem, který se dosud objevil.⁷⁵ V r. 1936 pak Keynes zdůrazňuje, že i přes rozšíření role vlády/státu, které doporučuje, zůstává pro soukromou iniciativu široké pole působnosti a že ani takové hospodářské uspořádání, které navrhuje, nic nemění na některých výhodách individualismu. Dané rozšíření úlohy vlády/státu se může, podle Keynesa, zdát velkým zásahem do sféry individualismu z pohledu 19. století, ale on toto rozšíření hájí naopak „*jednak jako praktický prostředek, jak zabránit zničení stávajících ekonomických forem jako celku, jednak jako nutnou podmínku fungování osobní iniciativy.*“⁷⁶

Macek Keynesa nesporně znal a některé jeho texty četl. Již od konce 20. let 20. století např. upozorňoval na Keynesovy práce k ekonomické teorii. Počátkem 30. let 20. století byly dokonce v *Naší době* otištěny i některé kratší Keynesovy texty.⁷⁷ Když Keynes zemřel, odešel s ním podle Macka „*největší současný národohospodář světa.*“⁷⁸ Zodpověď otázku Mackovy inspirace Keynesem ale vyžaduje rozdělení odpovědi na dvě části. Jak jsem pravil výše, v oblasti ekonomické teorie v užším slova smyslu a v návrzích konkrétní hospodářské politiky se Macek Keynesem jistě inspiroval. Ale v oblasti politické, filosofické či obecně sociálně teoretické je představa o Mackově inspiraci velmi problematická. Ať již uvažujeme o inspiraci přímé, ať již nepřímé. Jednak proto, že Keynes se k výkladu liberalismu, který mohl Mackovi konvenovat, propracoval – či přesněji, otevřeně jej projevil – až v polovině 20. let 20. st., tedy v době, kdy byl Mackův názor v této věci již zformován, přinejmenším v základních rysech. Dále proto, že neexistuje žádný doklad – nebo se mi alespoň žádný nepodařilo najít –, že by Macek znal Keynesovy texty z 20. let 20. století, v nichž Keynes svoji představu liberalismu rozvíjel. Ostatně, ani Keynesovy články, které byly v *Naší době* přetištěny, se netýkaly otázek obecně politických či sociálně teoretických, ale v užším slova smyslu ekonomických. A hovořit v tomto případě o inspiraci je problematické také proto, že mimo kritiku liberalismu laissez-faire, představu o aktivnější úloze státu a možná též obecnější tendence k organicismu – posledně jmenované však nepokládám za zcela jednoznačné – toho neměli Macek a Keynes zase tolik společného. Po mém soudu lze mluvit jen velmi obecně o názorové příbuznosti, o jistých styčných bodech.

A především, kdykoli hovoříme o Mackovi jako o keynesovci, měli bychom mít na zřeteli, že jakkoli některé Keynesovy a Mackovy konkrétní přístupy byly podobné či zcela shodné, byly vedeny odlišnými záměry. Krátce řečeno: zatímco Keynes chtěl kapitalismus v upravené podobě zachovat, Macek chtěl kapitalismus postupně odstranit a nahradit jej socialismem. Jistě, je možné namítnout, že nejen konkrétní přístupy, ale celá Keynesova představa kapitalismu nemusela být v praxi zase tak odlišná od

74 Keynes (1933), s. 319.

75 Keynes (1933), s. 321.

76 Keynes (1936), s. 380.

77 Keynes (1932a), s. 262–267; Keynes (1932b), s. 485–489.

78 Macek (1946b), s. 334.

Mackovy představy socialismu. V tomto textu se ale nezabývám možnými praktickými důsledky určitých teoretických přístupů, ale těmito teoretickými přístupy samotnými. Jinak řečeno, předchozí námitka nic nemění na tom, že Keynes kapitalismus – tak jak jej chápal –, odstranit nechtěl a že byl uvědomělým liberálem a nikoli socialistou, jakkoli třeba liberálním.

Přes to, co bylo řečeno o Keynesovi, bychom však neměli v úvahách o Mackově inspiraci prostředí britského liberalismu zcela opustit. Keynes se totiž výše zmíněnými názory zařadil do širšího proudu liberálního myšlení 1. poloviny 20. století, označovaného jako New Liberalism⁷⁹ a založeného na určité reinterpretaci klasického liberalismu. Základem New Liberalism – který od konce 19. století postupně ovládl britskou akademickou půdu, v desetiletí před 1. světovou válkou se stal základním úběžníkem politiky britské Liberal Party a v upravené podobě jím zůstal i v meziválečném období – bylo přesvědčení, že svoboda byla v minulosti definována příliš úzce, v termínech z oblasti práva, politiky a náboženství, zatímco hlavními překážkami lidské svobody se postupem času staly skutečnosti rázu ekonomického a sociálního a že by tedy liberální myšlení mělo být těmito skutečnostem napříště přizpůsobeno.

Stejně jako v případě Oppenheimera nebudu ani zde Mackovo sepětí s britským liberálním prostředím rozebírat podrobně. Nicméně, upozorňuji alespoň na tři důležité osobnosti. Nejprve na jednoho z prvních představitelů New Liberalism, D. G. Ritchieho, od něhož Macek převzal svou výše zmiňovanou představu přirozených práv.⁸⁰ Dále na názorovou i funkční příbuznost Macka a patrně nejvýznamnějšího propagátora New Liberalism J. A. Hobsona. (Zdůrazňuji přitom, že zde hovořím o příbuznosti ve smyslu podobnosti, nikoli ve smyslu inspirace.) S Hobsonem pojil Macka nejen liberální organicismus, pojetí svobody, kritika liberalismu laissez-faire či kritika soudobého hospodářského uspořádání, ale také podobný vztah k socialistické straně (v obou případech šlo o názorově samostatné a publikačně plodné intelektuály, ideově čerpající z liberalismu, blízké socialistické straně a poskytující této straně především odborné zázemí v oblasti ekonomie a praktické hospodářské politiky).⁸¹ A konečně, upozorňuji na osobnost „filosofa britského socialismu“ R. H. Tawneyho, který stál stejně jako Macek na pomezí liberalismu a socialismu a jehož interpretace svobod, vztahu jednotlivce a společnosti či kritika principu laissez-faire musela Mackovi konvenovat. Tawneyho dílo Macek nejen znal,⁸² ale velmi jej oceňoval⁸³

79 Výraz „New Liberalism“ je třeba samozřejmě odlišovat od výrazu „neoliberalism“, jenž označuje proud liberálního myšlení 2. poloviny 20. st., který v sobě spojuje neoklasickou liberální ekonomii a libertariánskou politickou filosofii a v politickém slova smyslu je nedílnou součástí proudu New Right. Lze říci, že „New Liberalism“ a „neoliberalism“ jsou vzdor podobnému názvu výrazem dvou různých a v mnoha směrech protikladných interpretací liberální tradice.

80 Macek (1925a), s. 216.

81 Pro základní přehled o Hobsonově díle doporučuji J. A. Hobson. *A Reader* (1988). K zasazení Hobsona do kontextu jsem používal zejména Clarke (1993) a Freedon (1986).

82 *The Aquisitive Society* Macek četl nejpozději v r. 1925, viz Macek (1925a), s. 22. Český překlad četl Macek nejpozději v sešitovém vydání v r. 1925, viz Macek (1925b), s. 191 (seznam literatury). Nejpozději v r. 1932 znal Macek také Tawneyho práce *Religion and the Rise of Capitalism* (1926) a *Equality* (1931), viz Macek, Tawney (1932b), poznámka pod čarou s. 590.

83 Např. Mackovo vyjádření o *The Aquisitive Society* „...jedna z nejlepších knih, které po válce vyšly v Anglii o současných sociálních problémech.“, viz Macek (1935), s. 148 nebo Macek (1926), s. 379.

a Tawneyho úvaha o problémech britského socialismu byla dokonce Mackovi přímou inspirací k jeho vlastní úvaze o problémech socialismu v ČSR.⁸⁴

Závěr

Macek byl uvědomělým socialistou a vymezoval se vůči hlavnímu proudu soudobého liberalismu – řečeno dnešními slovy, vůči libertariánské interpretaci klasického liberalismu 19. století –, to by však nemělo zakrýt skutečnost, že byl ve svém přístupu liberalismem nemálo ovlivněn a že se trvale pohyboval na hranici mezi socialismem a liberalismem. Za prvky, které navrhuji označovat za liberální aspekt jeho myšlení, pokládám klíčový význam, který přikládal pojmu spravedlnost, chápání svobodné soutěže za jeden z nástrojů spravedlnosti, představu spříznění liberalismu a socialismu či přímo představu socialismu jako rozvinutého nebo dovršeného liberalismu, práci s pojmem pozitivní svobody a rozšíření pojmu rovných příležitostí, komunitární přístup či jistou formu organicismus jako střední cestu mezi individualismem a kolektivismem (jinak řečeno, ohled na jednotlivce, ale důraz na ukotvení tohoto jednotlivce ve společnosti), práci s koncepcí sociálních práv a sociálně liberální interpretaci Adama Smitha. Připojil bych dále pojem pokroku a možná také představu úlohy státu, ale těmto problémům jsem se z prostorových důvodů v tomto článku nevěnoval. Z hlediska ideového proto Macka nazývám nejen etickým a konstruktivním socialistou, jak je obvyklé, ale též socialistou liberálním. A co se Mackova přístupu k řešení problémů týče, zdůrazňuji jeho zakotvení v několika různých tradicích zároveň, jeho ochotu hledat inspiraci napříč ideovým spektrem, jeho místo na pomezí socialismu a liberalismu. Přístup, pro nějž nemá čeština žádné konkrétní slovo, pro který lze ale dobře využít německé složeniny „Grenzgänger“.

Pod Oppenheimerovým přímým vlivem Macek nesporně byl – jak v oblasti ekonomické teorie a konkrétních představách hospodářské politiky, tak v oblasti politické, filosofické či obecně sociálně teoretické – a to nejpozději od konce druhého desetiletí 20. století. To ale neznamená, že se Mackovy názory pod Oppenheimerovým přímým vlivem zformovaly. Prvotní inspirací byla Mackovi jednak jiná německá literatura, věnovaná tématu vnitřní kolonizace a pozemkové reformy – která mu mohla Oppenheimerovy myšlenky zprostředkovat, to však nelze doložit –, jednak literatura, která byla inspirací samotnému Oppenheimerovi (J. S. Mill, H. George). Četbou Oppenheimera samotného pak Macek pouze doplnil a nově zdůvodnil své starší názory. Otázkou ovšem zůstává míra přijetí Oppenheimerových přístupů – spíše než o úplném přijetí třeba hovořit o přijetí částečném.

Rovněž pod Keynesovým přímým vlivem Macek byl, ale až od konce třetího desetiletí 20. století. Hlavní však je, že tato inspirace byla omezena téměř výhradně na oblast ekonomické teorie a konkrétní hospodářské politiky. V oblasti politické, filosofické či obecně sociálně teoretické je představa o Mackově inspiraci velmi problematická a doporučuji hovořit jen velmi obecně o ideové příbuznosti. Jednak proto, že styčných bodů mezi Keynesem a Mackem nebylo v této oblasti příliš mnoho (především náhled na celkový smysl konkrétních kroků byl odlišný), jednak proto, že Keynes vyjádřil své názory, které mohly Mackovi konvenovat až v době, kdy Macek

84 Macek, Tawney (1932b). Tato Mackova úvaha byla znovu přetištěna v Macek (1933).

podobné názory již zastával a z pramenů lze jen obtížně doložit, zda Macek dané Keynesovy názory vůbec znal či že se jimi přímo inspiroval. V britském liberálním prostředí konce 19. a 1. poloviny 20. století však existovalo několik dalších osobností, jimiž se Macek nesporně inspiroval, navíc již před Keynesem (G. D. Ritchie), nebo u nichž lze hovořit přinejmenším o stejné míře příbuznosti s Mackovými názory, jako v Keynesově případě, ne-li o příbuznosti užší (J. A. Hobson). Společným jmenovatelem Keynesa a těchto osobností je širší proud liberálního myšlení konce 19. a 1. poloviny 20. století, označovaný za New Liberalism a založený na jisté reinterpretaci klasického liberalismu, kterou by dnes bylo možno nazvat sociálně liberálním přístupem. Vedle toho je třeba zmínit Mackovu přímou inspiraci R. H. Tawneyem, který rovněž uvažoval v liberální tradici, ale na rozdíl od výše zmíněných se pokládal za socialistu a měl k socialistické straně podobný vztah, jako Macek.

Shrnuto: Macek byl ovlivněn Oppenheimerem i Keynesem, ale každým z nich jiným způsobem, na jiné úrovni obecnosti a v jinou dobu. Liberální aspekt Mackova myšlení, který jsem v tomto textu přiblížil a navrhuji napříště více zohledňovat, však vyrůstal daleko spíše z poznání Oppenheimera a některých anglosaských autorů, kteří dosud nebyli do souvislosti s Mackem dáváni vůbec nebo jen velmi zřídka, než z poznání Keynesa.

Literatura

A. Texty Josefa Macka

- MACEK, J. 1915. *Mravní názory Adama Smithe, zakladatele vědy národohospodářské*. Praha : vlastní náklad.
- MACEK, J. 1918. *Znárodnění a zlidovění české půdy*. Praha : Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství A. Svěcený.
- MACEK, J. 1919. Konservatismus, liberalismus a socialismus. *Naše doba*, roč. 26, č. 7, duben 1919. S. 413–422.
- MACEK, J. 1921. *Problém ceny v socialismu*. Praha : Ústřední tiskové družstvo socialistické strany čsl. lidu pracujícího.
- MACEK, J. 1922. Zajištění starobního pojištění půdou. In MODRÁČEK, F.; MACEK, J. *K srdcím miliónů*. Praha : Ústřední tiskové družstvo socialistické strany čsl. lidu pracujícího, s. 23–32.
- MACEK, J. 1924. *Demokracie v hospodářství*. Praha : Svaz národního osvobození.
- MACEK, J. 1925a. *Základy sociální politiky. Díl I. Úkoly a zásady*. Praha : Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (A. Svěcený), 1925.
- MACEK, J. 1925b. *Socialismus*. Praha : Státní nakladatelství, 1925.
- MACEK, J. 1926. Recenze R. H. Tawney / Vydělkářská společnost. *Naše doba*, roč. 33, č. 6, březen 1926. S. 379.
- MACEK, J. 1928. Předmluva. In *Adam Smith / Blahobyť národů : vybrané kapitoly*. Praha : Jan Laichter. S. i–xix.
- MACEK, Josef 1932a. Sto let od smrti Jeremy Benthama. *Naše doba*, roč. 39, č. 9, červen 1932. S. 581.
- MACEK, J.; TAWNEY, R. H. 1932b. Proč se socialistům nedaří ve vládě I. V Anglii, II. U nás. *Naše doba*, roč. 39, č. 10, září 1932, s. 590–604.
- MACEK, J. 1933 *Zápas s omylem a chudobou Úvahy o hospodářství, socialismu a demokracii*. Praha : Jan Laichter.
- MACEK, J. 1935. Politika a hospodářství. In HORÁK, J. (ed.). *Jan Laichter. Život a dílo. Vzpomínky a úvahy*. Praha : Svaz knihkupců a nakladatelů.

- MACEK, J. 1942. Sociální souvislosti. *Naše doba*, roč. 50, č. 1, říjen 1942, s. 1–3.
- MACEK, J. 1943a. Povaha vědeckého poznání třetí část. *Naše doba*, roč. 50, č. 8, květen 1943, s. 348–353.
- MACEK, J. 1943b. *Cesty sebevzdělání. Něco ze zkušenosti učitele a žáka*. Praha : Jan Laichter.
- MACEK, J. 1943c. Povinnost a štěstí. *Naše doba*, roč. 51, č. 2, listopad 1943, s. 49–53.
- MACEK, J. 1946a. Problémy naší ústavy. *Naše doba*, roč. 52, č. 8, červen 1946 v tomto roce došlo k posunu v číslování, s. 337–340.
- MACEK, J. 1946b. J. M. Keynes. *Naše doba*, roč. 52, č. 7, květen 1946. S. 334.
- MACEK, J. 1947. Socialismus a svoboda. *Naše doba*, roč. 54, č. 2, listopad 1947, s. 49–53.
- MACEK, J. 1948a. *Sociální ekonomika. Kurs národního hospodářství*. Praha : Česká grafická unie.
- MACEK, J. 1948b. Směr společenského pokroku. *Naše doba*, roč. 55, č. 1, říjen 1948, s. 6–9.

B. Ostatní

- BAŽANTOVÁ, I. 2002. *Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení. Vývoj názorů a pokusů o praktickou realizaci do roku 1948*. Praha : Prospektrum, 2002.
- CLARKE, P. 1993. *Liberals and Social Democrats*. Brookfield : Gregg Revivals, 1993.
- DOLEŽALOVÁ, A. 2008. O ukradených myšlenkách aneb Ideologie agrarismu vs. ekonomicko-politická realita. In RAŠTICOVÁ, B. (ed.). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami..* Uherské Hradiště : Slováké muzeum, s. 127–136, 2008.
- FILIP, Z.; AULEHLA, Z. 1991. Josef Macek – ekonom a politik. *Severní Morava* 1991/62, s. 17–28.
- FOOTE, G. 1997. *The Labour Party's Political Thought : A History*. New York : St. Martins Press, 1997.
- FREEDEN, M. 1986. *New Liberalism. An ideology of social reform*. Oxford : Oxford University Press, 1986.
- SCHOEPS, J. H.; SILBERMANN, A.; SÜSSMUTH, H. 1995. *Franz Oppenheimer. Gesammelte Schriften I. Theoretische Grundlegung*. Berlin : Akademie Verlag, 1995.
- SCHOEPS, J. H.; SILBERMANN, A.; SÜSSMUTH, H. 1996. *Franz Oppenheimer. Gesammelte Schriften II. Politische Schriften*. Berlin : Akademie Verlag, 1996.
- GEORGE, H. 1908. *Sociální problémy*. Praha : Jan Laichter, 1908.
- GEORGE, H. 1966. *Progress and Poverty*. London : The Hogarth Press, 1966.
- HABR, J.; JANKOVSKÝ, J. 1990. Profesor Josef Macek. *Politická ekonomie* 1990, Vol. 38, No. 12., pp. 1525–1530.
- HASELBACH, D. 1985. *Franz Oppenheimer. Soziologie, Geschichtsphilosophie und Politik des „liberalen Sozialismus“*. Opladen : Leske Budrich, 1985.
- HOLMAN, R. a kol. 2005. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha : C. H. Beck, 2005.
- HOOVER, K. R. 2003. *Economics as Ideology : Keynes, Laski, Hayek and the creation of contemporary politics*. Lanham : Roman & Littlefield, 2003.
- FREEDEN, M. 1988. *J. A. Hobson. A Reader*. London : Unwin Hyman, 1988.
- KEYNES, J. M. 1926. *Das Ende des Laissez-Faire. Ideen zur Verbindung von Privat- und Gemeinwirtschaft*. München : Duncker & Humblot, 1926.
- KEYNES, J. M. 1932a. Keynesova prognosa do roku 1932, *Naše doba*, roč. 39, č. 5, únor 1932, s. 262–267.
- KEYNES, J. M. 1932b. Dilemma v moderním socialismu. *Naše doba*, roč. 39, č. 8, květen 1932, s. 485–489.
- KEYNES, J. M. 1933. *Essays in Persuasion*. London : Macmillan, 1933.
- KEYNES, J. M. 1936. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London : Macmillan, 1936.
- KUKLÍK, J. 1998. Hledání cesty k demokratickému socialismu. K programovému vývoji Československé sociálně demokratické strany dělnické v první polovině 30. let. In KÁRNÍK, Z. (ed.). *K novověkým sociálním dějinám českých zemí III*. Praha : Karolinum, 1998, s. 59–91.

- SEIDL, V. 2002. *Medailóněk Josefa Macka*. Praha : VŠE, 2002.
- SMITH, A. 1928. *Blahobyť národů : vybrané kapitoly*. Praha : Jan Laichter, 1928.
- SOJKA, M. a kol. 2000. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha : Karolinum, 2000.
- TAWNEY, R. H. 1926. *Výdělkářská společnost*. Praha : Jan Laichter, 1926.
- TAWNEY, R. H. 1964. *Equality*. London : Unwin Books, 1964.
- VENCOVSKÝ, F. 1997. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno : Masarykova univerzita, 1997.
- VOZKA, J. 1937. *Úvod do socialismu. Průvodce po socialistické literatuře*. Praha : Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (A. Svěcený), 1937.
- ZNOJ, M.; HAVRÁNEK, J.; SEKERA, M. (eds.) 1995. *Český liberalismus. Texty a osobnosti*. Praha : Torst, 1995.

JOSEF MACEK BETWEEN LIBERAL SOCIALISM AND SOCIAL LIBERALISM

Martin Polášek, ÚPOL – Faculty of Arts, Charles University in Prague, U Kříže 8, CZ – 158 00, Praha 5 - Jinonice (martin.polasek@ff.cuni.cz).

Abstract

My article is an impetus for a discussion on liberal aspect of the thinking of social democratic politician and economist Josef Macek (1887-1972). In the first part I define Macek's approach to liberalism (his understanding of the basic notions, concept of the relationship between an individual and the society, idea of the relationship between socialism and liberalism and his interpretation of Adam Smith). My conclusion is that though Macek was a conscious socialist and he had limitations in respect to libertarian interpretation of the classic liberalism of the 19th century, he was at the same time to a considerable extent influenced by liberalism and he constantly oscillated on the threshold between socialism and liberalism. In the second part of the article I contemplate possible sources of inspiration of Macek's opinions – I primarily question the extent of the influence of F. Oppenheimer and J. M. Keynes – and, moreover, I consider the general ideological context in which Macek's opinions could be embedded. In this respect I conclude that Macek was influenced both by Oppenheimer as well as Keynes but by each of them in a different manner, on a diverse level of commonness and at a different moment. However, the liberal aspect of Macek's thinking far more likely grew out of his knowledge of Oppenheimer and some Anglo-Saxon authors, who have either never or seldom been put in context with Macek, than from his knowledge of Keynes.

Keywords

Josef Macek, Liberalism, Socialism, History of Economic Thought, Political Theory, Franz Oppenheimer, John Maynard Keynes

JEL Classification

B14